

FEHÉR ZOLTÁN

*A legöregebb falu**Népiségtörténet és etnikai identitás egy kétnyelvű falu természeti és társadalmi terének narratíváiban*

A falu népének élete összenőtt határának kialakulásával. A határ története a falunak a falu dolgozó népe által ekével, ásóval, kapával megírt története¹ – írja Eperjessy Kálmán a helytörténetírás módszertanát összefoglaló, máig el nem avult munkájában.

A vizsgált falu bel- és külterületén azt a *természeti teret* értem, amely az emberi tevékenységtől függetlenül is létezik, s amelyet az emberi tevékenységek által tudatosan és szándékosan, de az emberi tevékenységtől szándéktalanul is állandóan formálódó fizikai környezet jelent.² A *társadalmi tér* fogalmán viszont az emberi tevékenységnek területi koordinátákkal beazonosítható, a földrajzi fókálózzattal is meghatározható külső teret értem, az emberek közösségeinek térbeli jellemzőivel és a hozzájuk kapcsolódó anyagi és szellemi ismertetőjegyekkel együtt. A társadalmi tér az egyén cselekvésének is a keretfeltétele, tárgya és eredménye.³

Azt, hogy kiknek, mikor és miként sikerült birtokba venni, kultúrtájjá tenni a vad őstájt, tehát a falu születésének körülményeit és megerősödésének folyamatát, arról a nagyon szerény írásos források mellett legfőképpen az élő földrajzi névanyag adja a leghitelesebb tájékoztatást. Pesty Frigyes XIX. századi helynévgyűjtése után az 1960-as években indult az a mozgalom, amelynek célja a határainkon belüli és túli települések helyneveinek megmentése. Valóban csak az utolsó pillanatban sikerült lejegyezni azokat a „beszédes”, térképeken soha nem található dűlő, patak, vízállás, erdő, legelő, domb, halom, völgy stb. elnevezéseket, amelyeket a „mezőgazdaság szocialista átszervezése” után már egyszerűen az „északi” vagy „hármastáblának”, „kettes erdőnek” stb. neveztek. Az őseik földjétől elidegenített utódok pedig már azt sem tudják, hol feküdt családi birtokuk, fogalmuk sincs azok elnevezéseiről. Még kevésbé ismerik azokat a történeteket, amelyek az adott földrajzi helyekhez fűződnek. A földrajzi nevekhez kapcsolódó mondák, emlékezők néha egy országos, máskor csak egy családi birtoklási állapotot vagy történeti eseményt, esetleg egy hiedelemtörténetet tartalmaznak, esetleg a névadás okául szolgáló magyarázatot tartalmaznak, s mindenkor a lakóhelyhez fűződő ragaszkodást tükrözik.

Nemzetpolitikai és tudományos szempontból is jelentős volt ez a nagy nekibuzdulással indult, szép eredményeket felmutató munka, ám lassanként – főképpen anyagi források híján – kimerült, s jóformán abbamaradt. Pedig szókincsünknek jelentős részét földrajzi neveink adják. S nekünk valamennyi magyar szó éppen olyan drága, mint szülőföldünk minden barázdája, minden röge.

Különösen nagy jelentőségűnek tartom helyneveink megmentését a Kárpát-medencében a magyarság folyamatos térvesztése miatt is. Gondoljunk csak arra, hogy Trianon után régi magyar városaink neve helyett ilyenekkel találkozunk, mint Bratislava, Sturovo, Kosice, Beregovo, Mukacsevo, Orodea, Cluj-Napoca, Subotica, Novi-Sad stb. Az utódországok nem elégedtek meg a valóságos birtoklással, új névadásukkal szimbolikusan is birtokba vették azokat.

A kalocsai Sárköz a Tolna megyei Sárközzel együtt egységes földrajzi-táji egységet alkot. Történetileg a legősibb magyar szállásterület. A honfoglaláskor a központi Megyer

[*Műhely*]

törzs szállta meg, mint arról a Solt, Fajszt, Bogviszló helynevek is árulkodnak.⁴ Ám addig, amíg a dunántúli ma is etnikailag egységes magyar tömböt képez (Bogviszló, Decs, Sárpiilis, Báta, Öcsény), a Dunán inneni etnikailag heterogén. Itt kontinuus magyar települések (Fajszt, Foktő, Ordas, Pataj) között gyakran találunk török után beköltözött magyar (Kalocsa), német (Harta, Hajós, Császártöltés), szlovák (Miske) és rác (Dusnok, Bática) településeket. Az egymás szomszédságában élő eltérő nemzetiségű helységek azonos fizikai és hasonló magyar dominanciájú társadalmi teret osztanak meg.

Én azonban most nem az egymás szomszédságában álló, de különböző etnikumú települések valóságos és szimbolikus térfelosztását vizsgálom, hanem az itt található községek közül csak egyetlen falunak, a kétnyelvű Bática-nak a földrajzi neveit és a hozzájuk fűződő lokális narratívumokat tekintem át az etnikai identitás szempontjából.

Azért érdekes ez a falu, mert itt nem egymás mellett él két etnikum, hanem mára szinte szétválaszthatatlanul egymásba olvadtak a magyarok és a rácok, s ősiségükről vagy későbbi foglалásukról csak topográfiai-nyelvi emlékeik beszélnek. Mindebből pedig kitetszik hajdani rivalizálásuk, a szimbolikus dominanciáért folyó latens küzdelem. *Az, hogy melyik közösség domináns egy adott régióban, az a helynevek rendszeréből is kikövetkeztethető. A társadalmi tér felosztása ugyanis együtt jár a fizikai tér felosztásával*⁵ – írja Zsidó Ferenc egy Hargita megyei mikrorégió helynévadási és -használati szokásairól szóló tanulmányában.

Kutatásaim alapján egyre határozottabban kitetszik az a tény, hogy a XVII. sz. végétől a XVIII. sz. közepéig a Nyugat-Balkánról Bática-ra költöző katolikus délszlávok nem teljesen lakatlan faluba érkeztek, hanem itt találták a honfoglalás óta a középkoron át megszakítások nélkül itt élő magyarság töredékeit. Ezekre rátelepedtek, és mivel vallási különbségek nem voltak köztük, velük évtizedek-évszázadok alatt elkeveredtek, s őket nyelvileg asszimilálták. A magyar és rác népességből az utóbbi fölényre főleg az által tehetett szert, hogy papjai hosszú ideig délszlávok voltak. Emellett azonban érvényesült egy másik tendencia is.⁶ Bática nyelvszigetként igen csak távol esik a délebbi délszláv dominanciájú bácskai régiótól, ezért a magyar hatás erősebben érvényesülhetett, s az expanziós törekvései és tevékenységei is csak a magyar nyelv ismeretével valósulhattak meg. A rác nyelv meg sajátjától izoláltan archaizálódott, magyar hatások miatt pedig egyre inkább felhígult. Ehhez társult még az a nem elhanyagolható kulturális hatás, amely a faluban élő nagyszámú, hosszabb-rövidebb ideig itt tartózkodó vagy itt birtokló magyar nemesek, főképpen kismesek (kurtanemesek) és honoráciorok (tanító, nótárius) részéről érte a falu népét. Ők mindenképpen a magyar entitást képviselték. Anyakönyvi adatok bizonyítják, hogy ezek a magasabb társadalmi státusú személyek gyakran házasodtak jobbágyokkal, vállaltak náluk keresztkomaságot, házasságkötésükkor násznagyságot, mindennapi szomszédsági kapcsolatban éltek velük. A tehetősebb jobbágyok pedig a társadalmi felemelkedés lehetőségének tekintették, ha rokonságba kerülhettek a nemes urakkal.⁷ Miként Mályusz Elemér írja, a régi magyar társadalmi élet nélkülözött minden kasztszerűséget.⁸ A keveredés másfél százados időszakában egyrészt a rácokhoz, másrészt a magyarokhoz képest kellett meghatározni az egész közösségnek és szinte minden egyes baticainak a saját identitását. Az így létrejövő kettős identitást követően alakulhatott ki az a furcsa helyzet, hogy Bática már a XIX. század második felében egy rác–magyar kétnyelvű, de alapvetően magyar identitású község lett. Ez pedig megnyilatkozott egész társadalmi, szellemi és anyagi kultúrájukban. Simonyi Jenő már 1882-ben azt írja, hogy *a rácoknál nemzetiségi tudatnak nyoma sincs*.⁹

A balkáni jövevények a számukra teljesen másfajta természeti viszonyokhoz alkalmazkodva fokozatosan birtokba vették a mocsaras határt, folytatták azt a vízgazdálkodást, amelyet az itt élő magyarok már a középkorban gyakoroltak, s amelyeknek legismertebb tér-

formáló létesítményei a fokok rendszere volt. A szűk határ rákényszerítette őket az intenzív kertgazdálkodásra (ennek előzményeit is itt találták), az állattenyésztésnek pedig kialakult a teletető, téli szállások igénybevevő, félrídeg tartásmódja. (Érdekes, hogy *szállás* szavunk nemcsak a bátyai rác nyelvben (salas), de távolabbi délszlávoknál is polgárjogot nyert. Mi viszont a szlávoktól átvett *tanya* szót használjuk erre a fogalomra.) Kialakították az új hazában szokásos kétbelső, megosztott kertes településformát. Ha nem fogadjuk is el a földrajzi determináció elvét, a természeti és társadalmi tér együttes hatása esetünkben tagadhatatlan. Mondhatjuk, hogy az új jövevények életmódja, kultúrája az új hazában ezen tényezők hatására tökéletes változáson ment át.

A sík, vízjárta, mocsaras, nádas, nagyobb részét erdő borította határ térszíni formáit magyarok magyar, a rácok rác terminológiával nevezték meg, s ezek a szavak vagy önálló névként, vagy a helynév utótagjaként élnek.¹⁰ Az árvíz elleni gyakori és kényszerű védekezésről már Vályi András is ír.¹¹ A népi emlékezés a belvíz levezetésének módjáról tudósít. *Gyakran vótak árvizek. Eccer is éccaka aludtak, bát hallja ám az asszony, hogy az ágy alatt bugyborékol a kácsi, aki a tojászon ült. Hát árvíz. A Miskei földtől a Körtevelyesen, Markóékon körösztil a Zabalába ástak árkot, és a Patkó tótesnél engedték vissza a vizet a Dunába.*¹²

A mocsarat mindig a rác *bara* szóval illették, de előtagként megnevezték annak lecsapolóját, birtokosát vagy színét, földrajzi fekvését. (*Ágina-bara, Kuránova-bara, Carna-bara, Hátárszka-bara, Popovszka-bara.* A Kis-Duna-parti nádas neve a török eredetű *dzsindzsa* szóból származó *Zsinzsa*. (Lehetséges, hogy a hódoltság korában nevezték el.)

A vízgazdálkodással kapcsolatos helynevek azt bizonyítják, hogy azokat az itt talált magyaroktól vették át a beköltözők. Az árvizek levezetésére szolgáló mesterséges árok megnevezésére csak a magyar *fok* szót használják. Nyilván a beköltözőknek régi hazájukban nem volt szükségük ilyen létesítmény alkotására. A -fok utótagot tartalmazó a helynevekben is ott találjuk a birtokos (esetleg a kiásója) nevét vagy a földrajzi fekvés jelölését. (*Fok, Hargátov-fok, Drágszél-fok, Puskás-fok, Kereki-fok, Betyár-fok, Bika-fok stb.*)

A víznevek közül a Vajas és a Duna neve magyarul és rácul is használatos. A Duna rácul *Dunáv*, de a folyamszabályozás következtében van *Kis-Duna (Máli-Dunav vagy Dunajec)*, ami a kalocsai eredetű Kákonyi nevű magyar család ide telepedése után (*Kákonyi csárda*) egyesek használatában már *Kákonyi-Duna-ág*-nak hangzott. Ugyancsak a Duna-szabályozás következtében jöttek létre a folyamba benyúló mesterséges zárógátak, az úgynevezett *zárágák*. Ezek nevét is a magyar műszaki nyelvből vették át (*Cé-záruga, Té-záruga*). Az árvizek megelőzésére épített gátak neve is magyarul hangzik: *tótes (Patkó-tótes)*, rácul *tetés*. A két töltés között rácul *Medvatétesnek (Med dva tétes)* nevezik. Magyarul nevezték meg azt a Duna-szakaszt, ahová télire vontatták be a hajómalmokat, hogy azok biztonságban legyenek. Neve: *Telelő*.

A hivatalos magyar vízügy egykori munkatársainak, illetve a magyar geográfusoknak köszönhető néhány „papiros-helynév”, vagyis olyan, amelyet ők adtak, de nem vált közhatalmává. A Hidrografische Donau Kartén olvashatjuk például a *Falu tava* helynevet, mely alkalmi fordításból származó elnevezés lehet.¹³ Ugyancsak egyedül a kataszteri térkép őrizte meg a *Nagytó sík* elnevezést. A tirai tavat viszont mindenki *Halásztónak* nevezi magyarul. (Nincs rá rác szó.)

A Duna-parti halászhelyek megnevezésére magyar terminológiát használnak, ami a folyami halászat itteni eltanulását valószínűsíti. *Langy, Forgó, Nánai forgó, Szűcs forgó Mama-csár-forgó, Kákonyi-kobolya, Matota-kobolya, Kavics-kobolya, Szakadék-kobolya.*

A nagyobb részét vízjárta, de rétként is használható területet a szláv *polie* (puszta, sík) szóból származó, a magyarban is elterjedt *palé* szóval nevezik meg. *Pappalé, Dunapalé, Ke-*

[*Műhely*]

retpalé. Jellemző, hogy a kalocsai magyarok egyik határrészüket *Csillás Pálénak* mondják. Az utótag nyilvánvalóan szintén a *paléból* vált keresztnévi jelentésű szóvá.

Az egykori mocsári tölgyerdők kipusztításáról még az urbéri perben is sok szó esik, mert azokat a földesúrral kötött kontraktusok szerint a jobbágyok nem vághatták ki. Ezt az egyezséget azonban a földéhség miatt egyik fél sem tartotta be, sőt a néphagyomány kifejezetten az irtásos földfoglalás jogi ususáról beszél. Az egykori erdők emlékét őrzik a középkori magyar *Körtvélyes*, a *Topolyosi*, a *Kerek*, a *Makkos sziget*, *Vesszős*, *Papberke* dűlők, valamint a szintén középkori szláv eredetű *Tira* (kőkényes, bozótos) és a *Bakot* dűlők nevei. A XVIII–XIX. századi végrendeletek gyakran tartalmaznak efféle gyümölcsösökre utaló helyneveket: *Miskei Szilvás*, *Rakiás Szilvása*, *Pandur Szilvása*, *Versegi Szilvása*. A *Dolnya suma* (Alsó erdő), a *Varbák* (Fűzfás) és a *Szarcsak* (Szarkás), *Szurdik*. A vizenyős, fákkal benőtt terület neve elmagyarosodott rác szóval *Malád*.

A határ minden talpalatnyi helye birtokbavételének intenzív voltáról tanúskodnak azok a helyviszonyító földrajzi nevek, amelyek már egy-egy magányos fát vagy egészen kicsiny fás területet jelölnek. Ezekhez képest határozták meg földjeik fekvését az egykori kisparcella tulajdonosok. Ilyenek: *Fiskárosevo vótye* (voce) (Fiskárosék gyümölcsöse), *Tilkino vótye* (Tilkinóék gyümölcsöse), *Gergelova visnye* (visnje) (Gergelék meggyese), *Utkaparovjevo visnye* (Útkaparó meggyese), *Gustyara* (Sűrűség) (Guscara), *Jélin toapol* (topol) (Jélóék nyárfája).

A mélyfekvésű sárközi táj természetes mélyedéseit magyar *vógynek*, rácul *doalénak* (dole) nevezik. Ilyen a *Duboke doale*, amelyet az 1832-es térképen már magyarul jegyeztek föl *Mély völgynek*.

Az óslakos maradék magyarságról az anyakönyvek névanyaga is tanúskodik.¹⁴ Ez a népesség még ki is egészült a török után a leginkább a Felföldről érkező magyarokkal. Ők együttesen még hosszú ideig őrizhették az ősiség jogának tudatát. A magyarság nyelvi asszimilálódása után a későbbi utódok beilleszkedésük és biztonságérzetük érdekében helynevekhez fűződő eredetmondáikban mégis igyekeztek úgy beállítani a történelmet, mintha már az ős-Bátyában is rácok éltek volna. Vagyis a XVIII. századi állapotokat visszavetítették a korábbi időkbe. Azt a látszatot próbálták kelteni, mintha a falut teljes egészében a balkáni bevándorlók alapították volna. *A különböző népcsoportok ontológiái* – írja Zsidó Ferenc már idézett tanulmányában – *olykor kizárják egymást, egymás ellenében működnek, bizonyos mértékig létrejötteket is ez generálja*. Éppen ezért a délszláv beköltözők a bátyai határ fokozatos és valóságos birtokbavétele mellett igyekeztek szimbolikusan is, vagyis névadással is magukévá tenni új páttriájukat. Nehézséget ebben épp az okozott, hogy az adott területnek már volt ősi magyar neve. Az ebből adódó esetek bizonyítékául szolgálnak Bátya topográfiájának azon helynevei, amelyek magyarból torzultak ráccá, vagy magyar és rác alakban egyszerre léteznek (kettős névadás). Ebben is tetten érhető a délszlávok megjelenésének első időszakájában még meglevő kettős identitás.

Jellemző, hogy az egyházi nagybirtokok magyar nevét átvették az új honfoglalók. *Kerek*, *Hattyas* és *Cirokhát* nem kapott rác nevet éppén úgy, mint a földesúrtól bérelt magyarlatinsággal megnevezett *Arendás dűlő* sem. Máig él az Alószálláson található *Zabala-fok* neve, amely még Marsili térképén is olvasható *Sabala* formában. (Zabala nevű székely falu is létezik.) Csak magyar neve van a *Bikafoknak* és a *Betyárfoknak* is. Nem lehet véletlen, hogy az Árpádkori ős-Bátya helyét őrző szláv *Szelistye* (*Falubely*) közelében fekvő *Sziget* és *Fosó-rét* nevét máig csak magyarul használják. A Vigyázó, később Akadémiai birtok, a *Tira* keves helynevet őrizte meg, de itt magyar névadással jött létre az egyik magaslat neve, az *Ispány-part*.

Az 1832-ben készült Hidrographische Donau Kartén olvasható a *Tirakút* nevű dűlőben a *Déllyes* helynév. Mivel akkor ez a terület legelő volt, bizonyos, hogy azt a helyet jelölte,

ahol a pásztorok delectették a gulyát. Bár s legtöbb határbeli kút rác nevet kapott (*Kesin bunár*; *Zecsi bunár*), az egyik legfontosabb, a maradék legelőn álló *Baromkút* magyar nevet visel. Sajátos az is, hogy magát a legelőt, a *Legelő dűlőt* magyarul nevezik, vagy magyar-latinsággal *Páskumnak* emlegetik. (Ha rácúl próbálják megemlíteni, nevét *Legelővnek* ejtik.) Ebben szerepe lehet annak, hogy a falu alkalmazásában sok más falusi (magyar) ember pásztorokodott, illetve a helybeli születésű pásztorok gyakrabban kerültek kapcsolatba a Duna–Tisza köze magyar gulyásaival, csikósaival. Az ősi kontinuus magyar falu, Fajsz határához közel fekvő magasabb térszintű, ezért a gyakori árvizek során szárazon maradó, medénéket jelentő *Darubát*, *Rókahát*, *Székesbát* és *Szilashát* nevét talán a fajsziak adták, vagy a középkori bátyai magyarok, s az új jövevények nem vették sem valószínűsítően, sem szimbolikusan birtokba. (Errefelé sok fajszi van földje.) Elfogadták magyar nevüket.

Természetes, hogy az Árpád-kori, eredendően szláv, de a szláv *Trnavából* magyaros (mássalhangzó torlódást kerülő) *Tira*, *Tira puszta* vagy *Tiarakút* nevét változtatás nélkül megtartották (Tira=kökényes).¹⁵ Talán ilyen régi lehet a szintén szláv eredetű *Bakod* helynév, amely valószínűleg megvolt már a rácok beköltözése előtt is a névadó magyarok nyelvén. A szó erdőt jelent, s ezzel neveztük el a Bakony hegyet, ezt a szót őrzi a Dunapataj alatt található Bakod-puszta helynév meg az észak-bácskai (Bács)Bokod falu neve is. Ki tudja ma már milyen középkori történelmi emlékek rejtőzködnek a hozzá fűződő hiedelemmondában. A bátyaiak ugyanis tudnak arról, hogy a *Bakodi útnál* lámpások (lidércfények) ijesztgették téli éjszakákon az arra tévedőket. Ezeket a lámpásokat fejtelten papok vitték.

Ezekkel szemben sajátos torzuláson ment át jó néhány magyar eredetű helynév. A ma *Saityev-fok*nak mondott helynév egy 1787-ben kelt végrendeletben még Saity-foknak van írva. Talán a mára ismeretlen Sajty család nevét őrzi. A helyi lelkész illetményföldjének neve a *Papberke*, ma *Paberkának* hangzik. (A magas hangrendű szóból vegyeshangrendűt csináltak. A rácban a *néne nenának*, a *menyecske menyecskának* hangzik.) A középkori magyar nyelven elnevezett gyümölcsös erdő, a *Körtvélyes*, szintén kimondhatatlan volt a rácok számára, így lett belőle *Kertveles*, sőt le is fordították, és *Rustyevjai dűlőnek* mondták (Ruska=körte). Így szerepel több végrendeletben. A középkori magyarság adhatta egyik határbeli mocsarának a *Terjengő* nevet, utalva ezzel annak változó kiterjedésére. Az úrbéri iratokban még *Terengőnek* nevezték. Ma viszont a szó, igazodva a rác hangrendhez, amely jobban kedveli a vegyes hangrendű szavakat, és nem tartalmaz ajakkerekítés hangot, *Terengőnek* hangzik. Csak találgathatunk, a *Keretpalet* és *Keretpalé* helynevek eredetéről. Talán bekerített területet jelentenek (keret, kerítés? palé=sík), vagy ezekben is a *kerek (erdő)* szavunk rejtőzik. Az előbbi föltevésünket erősíti meg a *Pimertova zagrada*, amely bekerített Pintér-földet jelent.

A feminin -ica képzővel a délszlávban helyneveket is ellátnak. A toldalékot a magyar az Ilona becézett formájának érzi. Jellemző, hogy pl. a bajaiak a Duna-parti szláv nevű Sugovicát egy szerelmi bánatában öngyilkossá lett molnárlány, Sűgő Ica nevéből eredeztetik. Hasonló jelenség tapasztalható néhány esetben Bátyán is, holott itt természetes volna a toldalék helynévi értelmezése. Úgy látszik tehát, hogy a falu magyar identitású népe ilyen névmagyarázatokkal próbálta a maga számára elfogadhatóvá tenni az újonnan beköltözött honfoglalók rác identitást reprezentáló helyneveit. A *Remenice* vagy *Remenica* nevű, sokáig kenderáztatóként használt, táltosmondákkal övezett tengerszem¹⁶ (a Szelidi-tóhoz hasonló vízállás) neve úgy keletkezett, hogy egy Remen Ica nevű lány miatt az ördög beleölte magát, mivel nem bírta kiegyenesíteni a lány fanszőrzetét. Fuldokolva Remen Ica nevét kiabálta. A Remenice tóban a táltos hátasállata, a sárkány lakott. A hosszan elnyúló vizes mélység talán a szláv *remen* (szíj) szóból származik, s a tó formájával arra emlékeztet.

[*Műhely*]

Lehetséges, hogy ez a név is régebbi a XVII. századnál, mert hasonló hangzású helynevek már a középkorban is ismeretesek voltak a történelmi Magyarország több pontján. Pl. Reunenichizi potok Liptó megyében 1297-ben, Reuenize, Revenicha fluvius, csermely, folyó Horvátország Gradiskai kerületében, a Száva vízgyűjtő területén.

A Falut meg a Dobost, a belterület két részét elválasztó *Korsósica* nevű fok meg arról kapta nevét a monda szerint, hogy egy Korsós Ádám nevű gelencsér Ica nevű lánya onnan hordta apja műhelyébe az agyagot. Az alsó határban, az egykori királyi testőrök birtokát képező Varajt közelében fekvő *Puskasica* dűlő minden bizonnyal a magyar *puskás* szót tartalmazza, de magyarázat, monda nem fűződik hozzá. Hasonlóképpen személynévből -ica képzővel alkotott helynevek gyakran magyar személyneveket vagy közszókat tartalmaznak. Ebből is láthatjuk, hogy a tulajdonosról a helyre átszármasztott névadás szokása egy ősi szimbolikus birtokbavétel szívós továbbélése. A *Gombosica dűlő* bizonyosan a XVIII–XIX. századi iratokban is gyakran szereplő Gombos nevű kurtanemes birtoka volt. A *Bátorca* nevű falurész a XIX. században szintén itt élő kurtanemes család emléke. Ez a család egyébként nótáriust és tanítót is adott a falunak. A *Vencelica* dűlőnév meg még messzebbre enged következtetni. Elképzelhető, hogy Szent István testőrparancsnokának, Vencelinusnak az itteni birtokát jelölte. (Erről később bővebben.)

Nemcsak nemesek, hanem jobbágyok nevét is őrzik szláv képzős helynevek. Ilyen a maig gyakori *Takács* és *Sáfár* családnévből képzett *Takacsica* és *Safarica*. A *Burkosica* helynévben egy Burkos ragadványnevű ember neve rejtezik. (Azért akasztották rá talán a Burkos (burkus) nevet, mert részt vett a poroszok (burkusok) elleni örökösödési háborúban?) A Beniczky Teréz nevű nemesi birtokos nevét minden bizonnyal a legelő őrzi, amelyet az úrbéri perben már rác névadással *Benekicza legelőnek* neveznek.

A régi ember szerint a birtokbavételt megerősítette, szentesítette a névadás. A község kataszteri térképén ott láthatjuk az *Ék-* és a *Balázs-szállás* nevét, amelyek a XVIII–XIX. században jöttek létre, s már az akkori végrendeletekben is gyakran előfordulnak. Ezek az állatteletető téli szállásból állandó lakóhellyé váló, sajátosan csoportosuló épületek voltak a kertgazdálkodás első központjai. Nevüket az itt birtokló jobbágyoktól kaptak („Ék Ferenc szállása”). Ugyancsak a kataszteri térképen olvasható a *Rakovszky dűlő* neve mint Rakovszky Ferenc táblabíró itteni közbirtokos birtoklásának bizonyítéka.

Az úri birtokosok magyar családneve tehát birtokukra is átszármasztott. A helybeli nemesi közbirtokosságba is bekerült gazdag zsidó szatócs nevét – de csak az utónevét – egyedül az *Andorica dűlőnév* őrzi. A zsidó Schwartz Dávid és Gottlieb nevű társának egykori birtokát rácul *Zsidovszkának* magyarul *Zsidó tagnak* nevezik. A *Zsidóbátról* még tudják, hogy a XIX. század végén Bátyára költözött Merkler Lajos birtokolta, aki itt alapította az akkori világ legnagyobb paprikafeldolgozó malmát. Duna-parti rakodójának neve *Zsidórév*. Ez a névadási gyakorlat azt a spontán társadalmi távöltartó tendenciát tükrözi, amely a Galíciából érkező, nálunk a gazdasági életben hiányt betöltő, ügyes marketing tevékenységével néhány emberöltő alatt vagyonossá váló népcsoportot elismeri, de egyedei nevének helynévként való megőrzésére nem méltatja.

A magyar nemesi közbirtokosság tagjainak családnevei viszont valamilyen módon tovább élnek. Például egy másfajta feminin képzővel, a *-ka-*val alkotott dűlőnévben a *Csiszerkában* a Csikszentkirályi Csiszer család emléke él. Ugyancsak magyar nemesi családok birtoklásának emlékét őrzik a *Pinterka* és *Pinter-fok* helynevek. A *Veselime jáme* (Veselényi-gödör) a szintén itt is birtokló Wesselényi család emléke.

A *Ságini* helynév talán a török defterekben szereplő régi *Sági* nevű bátyai családnak, illetve utódai birtoklásának az emléke. Furcsa torzuláson ment át a hasonlóképpen nemesi közbirtokos Késmárky család neve, amelyet a birtokukra akasztott *Krizsmarkino dűlő* őríz.

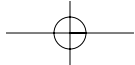
Ez a terület az úrbérrendezés utáni tagosításkor alakult ki. Az új helyre összevont úri birtokosok területét a tagosítás eljárásának magyar szakkifejezésével *Tagoknak* nevezik. Az előbbi földdarabot magyarul *Késmárky-tagnak* mondják. De itt fekszik társbirtokos társuk földje, a Németh családé. Rácul *Nemedino*, magyarul *Németh-tag*, valamint a *Barkács-tag*. Az *Antóni* nemes család nevét rác toldalék nélkül használják az *Antóni-tag* dűlőnévben.

De nézzük csak magának a falunak a nevét. A közismert bátyai találós kérdés a falu nevének hagyományos, de játszi kettős értelmezéséből fakad (Bátya helynév és bátyja ragos köznévi hasonló hangzása), és nyilván a település létjogosultságát, elsőszülöttségét, ősiségi jogát van hivatva reprezentálni. *Melyik a környék legöregebb faluja?* – szokták feltenni a kérdést az ide érkező idegennek. A kérdező adja meg a választ: *Hát Bátya. No, de miért? Azért, mert Bátya még Öregcsertőnek is Bátya (vagy bátyja).* Ennél a szójátékba sűrített dicsekvésnél nem lehetne frappánsabban megfogalmazni a bátyiaiak ősiségből fakadó büszkeségét.

Bátya község neve az idősebb fiútestvért (frater germanus) jelentő köznévvvel azonos.¹⁷ Az egész magyar nyelvterületen ismerik, *bátya* és *bácsa* alakban is használják. Bár hasonló hangzású szó szláv nyelvekben is megtalálható, nyelvészeink szerint magyar eredetű, jól beleillik a magyar rokonságfogalmakat jelölő szavaink közé, mint amilyen az *anya*, *néne*.¹⁸

Amikor hazánkban szóba került a vegyes lakosságú vagy nemzetiségi községek nevének anyanyelvi feltüntetése a helységnévtáblákon, kérdőíves vizsgálatot végeztek. Hogy mondják Bátya nevét rácul? A válasz egyöntetűen ez volt: Bátya. Megoldotta aztán a problémát a második kérdés, amely így hangzott: Hogy mondják azt rácul, hogy bátyiai? Mire válasz: *batyina* (bacina). Megvolt tehát a keresett szó. Bátya rácul Batyin (*Bacin*). Így, magánhangzó végződés nélkül. Kis vita még kerekedett akörül, hogy szerbesen cs-vel (v akszanttal) vagy horvátosan ty-vel (’ akszanttal) írják-e ki az országúti névtáblára. (Szerb–horvát vagy horvát–szerb?) Nem sokkal ezután a helyi délszláv kisebbségi önkormányzat tagjai horvátországi kirándulásuk alkalmával megdöbbenek, amikor az egyik tenger melléki falu névtábláján a Batyin (*Bacin*) szót olvasták. Nosza megszületett a határozat, hogy testvér településsé fogadják az azonos nevű horvát falut. A két Batyin között azóta is él és virágzik a kölcsönös kapcsolat látogatásokkal, ajándékcserékkel. Igen ám, de egy Budapesten 1893-ban megjelent horvát–magyar szótár szerint a batyin főnév majorságot jelentett, tehát gazdálkodási fogalmat, míg a magyar bátya a rokonsági terminológia körébe tartozik. A bátya és a batyin szó között tehát a hangzáson kívül nincs semmi hasonlóság. Filakovich Stipan szerint azért nevezték Bacsinnak Battyát, mert a kalocsai érsek majorsága volt itt.¹⁹ A Batyin helynév Marsili 1726-ban Hágában készült térképén *Paczina* alakban valóban szerepelt.²⁰ (A *b* zöngés párja a *p*. Talán német volt, aki e nevet lejegyezte?) Ő nyilván terpmunkája során az újonnan érkezett délszláv bátyiaiakat kérdezte meg falujuk nevééről, nem pedig a környező magyar települések lakóit, akik minden bizonnyal a régi magyar nevet mondták volna. Már 1696-ban ugyanis Antunovics püspök Battyát rácléplébániaként tüntette föl.²¹ A XX. század végén előkerült tehát egy már-már feledésbe merült párhuzamos névadásból keletkezett helynév. A különös hangzású Paczina elnevezés nem áll magában, mert a község neve az újranépesülés idején egyéb furcsa formákban is fölmerült. Talán nem volt még ideje a jövevényeknek, hogy elfogadják vagy megmásítsák, a maguk hangrendszeréhez igazítsák településük nevét, vagyis szimbolikusan is birtokba vegyék lakóhelyüket. 1690-ben például *Battaynak* jegyzik, s ez biztosan nem Patajt jelenti, hisz az ott áll a jegyzékben.²² A XVIII. században a felvidéki származású nagy országleíró, Bél Mátyás például *Batisának* nevezi a falut, lakói nyelvét pedig *bácsinak*.²³

Bátya azonban sokkal régebbi eredetű. Már a ráclépléplébániák előtt is állott. Legrégibb írásos emléke az 1051-ben kelt szekszárdi alapítólevél, amelyben Basarevue (Bácsaréve) né-

[*Műhely*]

ven szerepel, tehát átkelő hely volt, s nem is pontosan a mai helyén állott.²⁴ Bátya község neve a magyar helynévadás legrégebbi típusába, a vándorlás idején kialakult névtípusba tartozik, amikor is rokonságfogalmak váltak helynévvé. Az időben az alkalmi helynevek akkor jöttek létre, ha a nemzetségfők gyermekeik között elosztották a megszállt területet. Ahol például az atya és családja telepedett meg (ütött sátrat), azt a helyet Atyának, ahol a legidősebb fiú, azt Bátyának, ahol meg az ifjabb, azt Öcsödnek nevezték. Ennek bizonyossága, hogy a magyar helynevek között akad Fiad, Déd, Vöd, Ecséd, Öcsöd (a -d helynévképző), Öcsény, Néne, Athya vagy éppen Bátya is jó egynéhány. Athya egyébként olvasva: Atya. Bátya nevét a középkorban *Bathyának* írták, s nyilvánvalóan akkor is Bátyának olvasták. De Csánki *Batha* alakban közli 1390 tájáról. Okleveleinkben 1271-ben szerepel a *Bathiamезey*, 1517-ben pedig *Bathyakutba* helynév. Tehát a Bátya helynév az ország több pontján előfordult a régiségben. Bátya nevű falu állott a Dráva mentén, a Szerémségben, a Partiumban, Arad mellett és Zemplén megyében *Al-Bátya* néven is. Hasonló hangzású és ugyanazon jelentésű nevet viselt Bátyu község Bereg megyében,²⁵ valamint Győr közelében Bácsa.²⁶ Községünk neve aztán a középkorban számos egyházi nemes (praedialista) nevében előfordult [Benedictus de Bathya (Bátyai Benedek) Joannes de Bathya (Bátyai János) stb.].

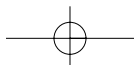
A névadással történő szimbolikus birtokbavétel az emlékezetre alapoz, írja Zsidó Ferenc. „Egyértelmű, hogy a helyneveknek, a hozzájuk fűződő narratívumoknak történelmi dimenziójuk van.”²⁷ A népi gondolkodásban a történetiség az idő fogalmához hasonlóan másként jelentkezik, mint modern gondolkodásunkban.

A bátyaiak községük nevében soha nem a *major* jelentésű *batyin* (*bacin*) horvát szót érezték, hanem mindig a magyar *bátya* köznevet. Ennek nyilván az a magyarázata, hogy nem teljesen lakatlan faluba érkeztek, hanem olyanba, ahol még éltek a török előtti magyar lakosság maradványai. Tőlük vehették át azt az eredetmondát, amelynek sok változata szinte máig ismeretes. A falu magyar nevének és a hozzá fűződő narratívumoknak a továbbélése tehát kifejezte a térség magyar dominanciáját, a rác bevándorlók bizonyos helynevekkel épp ezt próbálták csökkenteni vagy éppen az ősiség jogát magukénak tudni.

Az eredetmondának két változata élt, bár a kettő nem áll túl messze egymástól. Az egyik szerint Bátya személynévi eredetű (Ez is az ősi helynévadási típusba tartozik, pl. Solt, Fajs, Törökbálint stb.), a másik, általánosabban ismert változat szerint rokonsági fogalomból származik. (Ebben az esetben is megengedhető, hogy a rokonságfogalomból előbb személynév lett.) Lássunk példát az elsőre. *Battyányirul neveztek el Bátyát. Gróf Battyányi vitézkedett, ezért kapta Bátyát, Dzsidát, Borotát. Ő építette a templomot is többnyire.* Az adatközlő a XVIII. századi kalocsai érsekhez kapcsolja a falu keletkezését. Batthyany nevében a *bátya* szót érzik. Batthyany érsekkel szoros kapcsolata volt ugyan a bátyaiaknak, tőle béreltek például Dzsida és Borota pusztát, de a falu – mint láttuk – évszázadokkal korábban is létezett.

A második változat egy ősi, általánosan elterjedt mondatípus helyi változata. Nemzetközi párhuzamaiban a népek keletkezéséről szóló mondákat említhetnénk meg, mint amilyenek a Romulus és Remus vagy akár a Hunor és Magor mondáját. A közeli délszláv jellegű Dusnok eredetmondája szerint a falut két Kalocsáról érkező ember alapította.²⁸ A mondatípus közös vonása, hogy egy-két férfitől származik az emlékező közösség. A bátyai szövegekben mindig a legidősebb férfi az alapító ős.

Első két mondatunkban két alapító ős szerepel, mindkettő egy-egy falu létrehozója és névadója. Az első Bátya és Miske alapítását meséli el egy-egy össel. *Azt mesélik, hogy a bonfoglaláskor két testvér vót. Egyik vót Miska, másik Bátya. És Miskét Miska foglalta el, Bátyát meg Bátya, Miskának a bátyja. Most azt Miskének híjják, ezt meg Bátyának.* A második

eredettörténet Szelistye és Fajszt keletkezéséről szól. Itt a rengeteg homályból valami hajdani ismeret sejlik ki. A mesélő tudja azt, hogy az Ős-Bátya, vagyis Bácsaréve közvetlen a Duna mellett állott a mai Szelistye (Faluhely) területén, de a település eredeti nevét már nem ismeri. Az idősebb testvért már Szelistyének mondja, ő az idősebb, tehát a bátya, aki Battyát alapítja. Fajszt későbbi curiális község volt, egyébként a bátyai prediálisok és az egész fajszi nemesi szék központja. *Két testvér vót. Szelistyének vót egy testvérje, Bátya. Akkor Szelistye elhurcolkodott Fajszra, ott települt le. És azok alapján lett Bátya.*

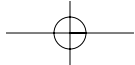
A fenti szöveget szinte kiegészíti és értelmezi a következő. Arról beszél, hogy a meg nem nevezett Bácsaréve lakói miért költöztek távolabb a Dunától. A költözködést azonban arra az időre teszi, amikor már délszlávok éltek itt, a rácban is meglevő bátya (batya, baca) szót délszlávnak tartja, tehát tudat alatt a rác szimbolikus birtokbavételt erősíti. A községet, ezek szerint, a rácok alapították. *Valamikor itt vót a falu a Szelistye dűlőbe. Akkor ott közel vót a Dunához, sokszor elöntötte őket a víz. Azt mondták, nem jó az, hogy itt van a falu. Akkor itt építkeztek, mer legnagyobb vót a part. Akkor, aki a legöregebb ember, aki vót, mindenki mondta neki: bátya, bátya. Nem tudtak jól magyarul. Elnevezték Battyának a községet.*

Írásos adatok nem rögzítik a közelmúltban még a bátyai határhoz tartozó Orosz és a máig ide tartozó Varajt falu pusztulását. A néphagyomány azonban tud róla. Orosz pusztulását azonban a később betelepült rácok nem tapasztalhatták meg, legfeljebb Varajtét, az előbbiről csak a törököt túlélő magyaroktól hallhattak róla. Egyébként mindkét község Szent István testőrségének, az orosz-varangoknak vagy varégoknak a birtoka volt. Parancsnokuknak, a német Vencelinusnak az emlékét őrzi a szláv todalékkal ellátott Vencelica dűlőnév.²⁹ A következő helyi mondánk egy rác előtagból és magyar utótagból álló *Pardájkín-fok* eredetét meséli el. A benne szereplő helyek azonban csak a rácok bejövetele előtt voltak lakottak. Szelistye nyilván Bácsaréve lehetett. *Rége Szelistye község vót. És ahol most van Orosz pusztja, oda jártak templomba, mert Szelistyén nem vót templom. És lányok mentek oda a másik faluba csoportosan. És a templomba elfingotta magát egy lány. És egyszer csak a lányok észrevették, hogy nincs köztük. Kiment a templombul. A templombul gyűttek baza a lányok, egymástul kérdezték: Nem láttad? Nem tudsz róla? Szégyenibe eltűnt. És a csósz megtalálta. A vállarúl levette a selyemkendőt, és a selyemkendővel fölakasztotta magát. A csósz megtalálta, és hazavitték. Róla nevezték el azt a fokot, hogy Pardájkín-fok.*

Arról is vannak írásos adatunk, hogy a délszáv jövevények beköltözésekor a megmaradt magyar lakosság *az erdőkben szétszórta* élte.³⁰ Ezek az erdők valóban a mai szállások táján terültek el. Az erdei búvóhelyül szolgáló szállások tartós meglétét bizonyíthaták a szállások körül szántások során előkerülő kemencemaradványok, amelyek miatt azt a területet *Petyistyének* (Kemencés) nevezték el.

A község helyének változásairól is esik szó. Vajon mennyire helytálló az itt említett helynevek? Valószínű, hogy a Sziget és Szelistye egy és ugyanaz: ez Bácsaréve helye. A szállások (Alsó- és Felsőszállás, Dolnyiszalas, Gornyszalas) a török időkben elpusztult ideiglenes búvóhelyei a megmaradt magyarságnak. A belterület, a Falu (Selo), tűzvészttől megkímélt legrégebbi része a *Burgundia*. *Ez a községnek az ötödik helye, ahol most van. Először a Szigetbe, aztán Szelistyén. Utána épültek a szállások. Aztán épült a falunak az a része, amit Falunak nevezünk. Ezt gyűjtötták föl a hajdúk. Csak a Csigasor körül maradt meg egy sor ház.*

Az öntudatlan, de ösztönös önmeghatározás és az elsőbbségtudat, az ősiségi jog kívánsága mondatja a következő adatközlővel is azt, hogy az Ős-Bátya (Bácsaréve) lakói rácok voltak. Itt ismét földesúri telepítésről hallunk, ám ezt a kutatás nem támasztja alá. A bátyaiak ugyanis a XVII. sz. végétől a XVIII. sz. közepéig nem egy helyről, nem földesúri

[Műhely]

telepítés révén és nem egyszerre érkeztek mai lakóhelyükre. Vigyázó gróf pedig csak a XVIII. század végétől birtokol földet Bátyán, Horvátországi birtoklásáról pedig nem tudunk. A már említett irtásos földfoglalás itt is előkerül, s mintegy szentesíti a birtokbavételet. A zsellérföldek fogalma csak a XIX. században létezett. Az igény is megjelenik az egész határra, amelynek egy részén a földesúr majorsági földje feküdt, ez volt a középkori szláv nevű Tira.

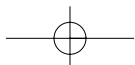
A térség fizikai birtokbevételének erőszakos módja a Tiráért folyó sikertelen, népi küzdelemben figyelhető meg. Ez a jobbágyfelszabadítás évében kezdődött. *A bátyiaiakat Vigyázó gróf hozta Bátyára Horvátországba vótak nagy birtokai, valahol Fiume körül. Az ígéret úgy vót, hogy kapnak bázshelyet és földet. Igen ám, de földet csak a Duna melletti árterületen kaptak, ahol a Dohnya suma (Alsó erdő) meg a Sziget van. Ott voltak szilárdók. Azt mondták, amennyit kiirtasz magadnak, annyi a tied. Ezt úgy hívták, hogy zsellérföldek. Akkor a kiirtott területet az előljáróságtól valaki kimérte, kicövekelte. Erre a bátyiaiak vérszemet kaptak. Nem ez köll nekünk, hanem a Tira. Itt tört ki a lázadás.* (A küzdelem további állomásairól később.)

Az irtásos földfoglalás és a szállások kialakulása az ősiség mítosza. *Az, ahol most a Szállás van, valamikor bokros, fás, bozotos terület vót. Azt mondták a népnek, aki ott kitisztít magának egy darabot, az az övé lehet örökre. Azér vannak máig is ott úgy összevissza a földek. Ki hol akarta, ott választotta ki magának. Később istállókat építettek oda, azok lettek a szállások.*

A történeti emlékezést az iskolában tanult történelem is bővítette. Nyilván az iskolában hallottak a tatárjárásról. Amikor pedig szántás közben a rác nevű dűlőben, a Szracsakban (Szarkás) szántottak, s ott emberi csontokat találtak, azt mondták, azok a tatárjáráskor elpusztítottak csontjai. A kevés számú cölöpház viszont néphagyomány lehet. *A tatárok bejövetele és kimenetele után cölöpházakban laktak. A falu tizenöt-húsz házig vót. Az emberek lakikkal vagy fatutajjal közlekedtek. Régen a község, ahol a Kákonyiek lagnak, ott vót. A tatárok éjjel meglepték a falut, és kivégezték az embereket. Az embereket egy gödörbe temették el a Szracsakban.*

Egy 1831-es Visitatio Canonica a falu rác lakóiról azt írja, *hogy honnan és mikor jöttek, minden bizonytalan.*³¹ Tulajdonképpen ezt mondja egy Markó nevű adatközlőm is, aki azt is elárulja, hogy ősei magyarok voltak, s csak később tanulták el a rác nyelvet, miután összeházasodtak a rácokkal. Az első lakhelyeknek ő is a szállásokat, a búvó-tanyákat említi, amelyek később állattelepetető téli szállások lettek. *Valamikor – mesélte a nagyapám – jöttek valabonnan rácok. A Duna melletti magasabb partokon álló szállások voltak a tanyáik. A nagyapám szerint nagyon szép magas növésű lányaik voltak. Addig magyarul beszéltek az őseim, de mikor összeházasodtak a rácokkal, attól kezdve beszéltek rácul is a bátyiaiak, megtanulták a nyelveiket. Muszáj volt velük jóba lenni.*

Bátyának mind a bel-, mind a külterülete igen szűkös. Egy főre 0,7 kh föld jutott. Saját vízenyős határa a XIX. század második feléig alig engedett meg valamiféle földművelést. Ezért pusztabérletekkel, summás munkavállalással próbálták kielégíteni szükségleteiket. Aki tudott, a szomszédos községek határában vásárolt földet magának. A keleti szomszéd községgel még határperre is sor került. Ennek sehol írásos nyomát nem leljük, de a következő történet szinte ugyanaz, mint amit Arany János megírt a *Hamis tanúban*. („Talpa alá tette, úgy esküdt a földre”). A faluhatár szent volt. Valamikor határjelekkel jelölték és mágiikusan védtek. (Ennek emléke a szomszédos Foktón a *Törökképi dűlő* elnevezése, amely valamilyen fából faragott bálványra utal. A határjelek állítását igyekeztek emlékezetessé tenni. Bátyán a vízhozta halottakat éjjel, *hogy a Nap ne lássa, a Hármashatárnál* temették el őrző-elhárító céllal.) Az is lehet, hogy az az ember, akit ott valamikor agyonütöttek, egy történeti emlékezőstörédék szerint, egy rituális szakrális-gyilkosság áldozata lehetett. Az elbitorlást a hamis tanú nemcsak esküvel, de kerüléssel, körbejárással (mágiikus

kör) is megerősíti. A bátyai határper mondájában megemlégtetik a három mitikus ős testvér, akik ezúttal Miskét, Dusnokot meg Bátyát alapították. A történet a miskei földön birtokló bátyiaiaknak azt a vágyát fejezte ki, hogy az a határrész az ő községükhöz tartozik. *Ribicske körül nagyon lapos vót, állandó békakurutyolás. Húzódkodtak erre a miskeiek, de ez jótalannak mutatkozott. Mer hát itt a legidősebb embert keresték, aki mindenre emlékezett, hogy látta, hova telepedtek, milyen megállapodás született itt. Valamelyik törzs, amelyik letelepedett itt a vándorláskor. Igen ám, de ki lesz az, aki meghatározza, hogy ez a Miskéé. Valami Miska lehetett az. Testvérek közötti harc lebetett. A Szigeti János bácsi szerint Miska, Dusa meg a Bátyya, ez vót a bátyjuk nekik. Ennek a kettőnek. Három felé osztottak. De Miska olyan mohó vót, és egészen a dombokig kívánta. No, hát találtak egy olyat, aki esküvel meri állítani, hogy ez idáig a miskeieké. Kijöttek bírúk innen is, onnan is, ahányan vótak. A miskeiek aztán raffináltan megoldották a kérdést. Vittek földet. Az, aki vállalta, hogy ő megesküszik, hogy ő miskei földön áll, beletett titokban – nem vették észre – a bocskorába, mind a kettőbe, és megesküdött. De akkor olan erős vót az eskü, hogy aki hamisan esküdött, kivégezték. Addig ment, ameddig csak szép területet nem látott. Ott esküdött, ahun a Balázsmsisa Fila lakik, abba a dűlőbe, hogy ő, kérem, itt miskei földön áll. Hát igaza vót olyan értelemben, de azt a területet vették figyelembe, nem pedig azt, ami a bocskorba vót.*

Ugyanezt a történetet egy másik adatközlő nagyjából az urbér per utáni időre teszi, de ennek semmilyen írásos nyomát nem találjuk. Egyébként efféle tanúkihallgatással csak a XVIII. század előtt volt szokás birtokperekben dönteni. *1880-ba, mikor rendezték a batárt, eljött egy miskei ember, és a bocskorába tött miskei földet, és megesküdött, hogy amin áll, az miskei föld. És a miskei határ egész a (bátyai) szállási házakig jött.*

A fenti mondákban a bátyai területi integritást a szomszédos tót faluval, Miskével szemben kellett demonstrálni.

A beköltöző déli szlávok történelmük folyamán hosszabb ideig éltek a török által legyőzött népként balkáni hazájukban. Ennek ellenére a török korról szóló mondák inkább a magyarországi hódoltságról szólnak, többször megemlítik a tatárokat, a törökök segédsapatait, sőt a bátyai határrészekre utalnak. Mint például a csak magyarul elnevezett *Fosóré*t (posványos, fosványos) meg a régi magyar nyelvben erdőt jelentő *Kerek*, amelyek máig élő dűlőnevek. Érdekes, hogy ezek is az ős-Bátya közelében fekszenek. Talán a törököt túlélt magyarság maradványaitól vették át azok elnevezését. A töröknek dereglyét húzó hajdani bátyai magyart nagyapjának nevezi a Haszán nevű, tehát nyilvánvalóan délszláv-török ősökkel rendelkező adatközlő, hogy ezzel is ősi bátyaiságát bizonyítsa. *Fosóré*t, *Kerek* táján erre mind tölgyerdő vót. A török elől oda menekültek a népek. A törökök fölgyjújtották az erdőt, hogy ki bírják füstölni a népet. Mer állítólag Szulejmán szultán erre húzatta az adót az országból, és a mi nagyapáinknak köllött búzni a dereglyét. Négyszer vót Szulejmán Magyarországon.

Ugyancsak az ősiség jogát bizonyítja ez a sokféle ismert monda, amely a magyarság török időkbeli túlélési technikájának egyik változatát mutatja be. *Mikor a török szedte a fiatalokat, a nép a Terengóba menekült, mert akkor az csupa víz vót. Olyan vízirózsa levelet tartottak a fejük fölé, mint a János vitézben vót, hogy ne lássák őket. Csak akkor gyűttek elő, mikor harangoztak, hogy a török elment.*

Érdekes, hogy a Vajas neve a rácbán a középkori magyar ejtést őrizte meg, ami esetleg a régi magyarság túlélésének is tanúsága lehet. 1093-ban *Vojosernek*, 1231-ben *Woyosnak* írták, ma rácul *Vóós*.³² Andrásfalvy is arra a régi kalocsai véleményre hajlik, hogy a *vájás* szavunkból ered, mivel azért ásták, hogy a kalocsai székesegyházhoz vízen szállíthassák a köveket.³³ A Vajas szerepel a következő Baranyában is ismert bátyai mondában. *A tatárok, a kutyafejűek. Paszovgalcinak mondjuk. Lóbáton mentek. És aki később maradt kinn a föl-*

[*Műhely*]

dön, azt elfogták. Meg vót szabva, hogy meddig lebet kinn maradni. Egy asszony is kinn maradt, és mikor látta, hogy gyün a tatár, az asszony a Vajasba ment a vízbe. Lokmányt (vízililiomot) a fejire tartotta. Ott várta, míg a tatár elment.

A másik asszony meg elbújt a híd alá. Mikor a tatár odaért, megbotlott a lova. Nevirül szólította a lovat: Hotte, Doara! Az asszonynak épp az volt a neve, Dóra. Aztán azt hitte, hogy neki szólt, hogy Dóra, és előbújt. Hát itt is megláttál? Az asszonynép nagyon félt tőlük.

Darubát Bátya, Miske és Fajsز határán áll. Mindig is magyarul nevezték, sőt egy magyar haditett emlékét kapcsolják hozzá. Ugyancsak ezt a történetet őrzi a sükösdí Határdomb is. (Itt egyúttal föl villan a hagyomány átadásának egy mozzanata.) Akkoriba a törökök uralkodtak tán százhusz évig. Nagyon rosszul viselkedtek itten. A nőket zaklatták. Az osztrák császárhoz folyamodtak a magyarok segítségért. Azt ígérték nekik, hogy abbul a családbul lesz a trónörökös. Akkor elkezdtek a törököt verni fölülről. A magyarok Miskén túl, a Darubát, abun van, várták kiegyenesített kasszával meg mindennel. Mindig jól ment, míg ide nem értek. Mikor ideértek, a magyar hadsereg itt várta őket a Dunánál. Akkor elkiáltották, hogy: Rajta, legények, rajta! Akkor egy lábíg elvesztek ott a törökök. Minden katona vitt egy sapka fődét, és akkor lett az a Darubát. Ott eltemették őket. Ott van az a Miskei úton Hajós felé a hídon túl. Miskéböz tartozik.

Kocsival mentünk apámmal, tán búcsúba, mikor ott Sükösdnél mutatta azt a Határdombot, hogy azt mondja: Nézd a, ott számolták meg a törököket, mikor a turbánukba hordták a fődét. Abbul lett az a domb.

A falunak mint társadalmi térnek vannak olyan tárgyasult elemei, amelyeket kultikus tereknek is nevezhetünk. Ezek a többi elemhez képest megkülönböztetetten magasabb hierarchikus szintet képviselnek. Ilyen a terület határvonala, a saját és idegen közötti limes, amelynek védelmére öngyilkosokat vagy vízhozta halottakat temettek. Ilyen volt a sárkánylakta Remenice tó. A hozzá vezető úton a XIX. században csöszök tartóztatták föl az arra igyekvőket, nehogy a sárkány áldozatai legyenek. A dülőutak mágikus védelmét jelentették a határbeli útmenti kereszték, vagy hasonló célt szolgáltak a csöszök által a dülőutak porába rajzolt pentogrammok (ötágú csillagok). Talán a szállási Bencze-csárda táján állhatott az a Historia domus szerint Molnár Márton esküdt által felállított tölgyfakereszt, amelyet 1795 nagycsütörtökén szenteltek föl. A népi emlékezet úgy tudja, hogy a várszegi erdőből tizenkét ökör húzta azt a hatalmas tölgyfarönköt, amelyből kifaragták. Az útmenti kereszték közül mindössze kettőn találunk magyar és rác feliratot együtt, a többin csak magyart. *Az Isten dicsőségére. Na vecu slava Bozju. 1900.* A másik az állítatók nevét szláv névhasználattal is feltünteti: *Isten dicsőségére. Na kecu slave Bozje Ivan Marokoc i njegova zena Kata Marko. 1906.* Az egyik helyi, régi stílusú pentaton dalban így jelenik meg a határbeli kereszt: *A szállási Jézuskánál lakom én, Barna legény szeretője vagyok én.* A fészület közelében álló dinnyeörző kunyhó pedig a szerelmes fiatalok találkahelye volt egy új stílusú, szintén pentaton dal rác szövegében: *Dudaseva Marica, Dinja cuva kod Boga* (Dudás Marica dinnyét őríz a keresztnél).³⁴

A temető (groabje) és a kálvária hasonlóképpen kultikus tér. Az első kálvária stációit szintén 1795-ben létesítették, s itál fejében molnárlegények faragták ki. A mai kálváriát a hívek gondosan rendben tartják, s nagyhét idején sokan jönnek ide imádkozni egyénilig és csoportosan is. Amikor 1769-ben az akkori pap a templom körül fekvő temetőt a falun kívülre helyezte, a nép nagy ellenállását kellett leküzdenie, hiszen a népi felfogás szerint a holtaknak az élők életterében kell tartózkodniuk. A régi temetők tájékán még a XX. század elején is téli esteken keresztetetlen gyermekek sírását hallották, vagy lámpásnak nevezett lidércclángok ijesztgették az arra tévedőket. Az ezekről szolgáló narratívumok, a hiedelemmondák fönntartották a régi szakrális terek emlékét. A mai temetőbe az év folyamán gyakran kijárnak halottaikhoz, s benne másképpen viselkednek az emberek, mint a község egyéb területein. Itt áll a bejárathoz közel az egykori földesúr

családjának, Újváryéknak a sírboltja és obeliszkje, rajta sok magyar nemes neve. A temető központjában egy nagygazda által állított kőkereszt tövében egymás közelében fekszenek a község XIX. századi neves papjai, tanítói, apácái. Egy még ennél is magasabb kőfeszületet az egyik nagygazda állíttatta. Felirata: *Isten dicsőségére és jeltelen sírokban nyugvó hőseink emlékére emelte Takács József és Rakiás Mária. 1963.* A sírkeresztek közül kiemelkednek a gazdag családok sírboltjai, a Herneréké, Jélóéké, Hegedűséké, Takácséké stb. A temető elején még megvan egy negyvennyolcas honvéd sírja. Keresztjén olvasható: *Matota István volt 48-as honvéd, részt vett a nagyszombati, pozsonyi és komáromi csatákban. Élt 65 évet. Megh. 1903 ápr. 10-n. Béke poraira. Emeltette Balázs fia.* Akad néhány olyan sír, amelyben első világháborús hősök nyugszanak, akik a *Kárpátokban szerzett sebesülésükben a királyért* áldozták életüket. A főútvonalon látható annak a két ismeretlen nevű magyar honvédnek a község által létesített sírja, akiket a foglyok közül az oroszok megtorlásként végeztek ki, mivel bevonulásuk során két magas rangú tisztjüket ismeretlen bátyai civilek a toronyból lelőtték. Harmadik társuknak, a helybeli Rakiás István tizedesnek a család biztosított nyughelyet. Sírkeresztjén a fiatal hős katonaruhás fényképe is látható.

1938-ban hozták létre a templom előtti térből leválasztva a Hősök terét, s emelték benne az első világháború 134 bátyai hőseinek emlékét őrző Hősök szobrát. A szocializmus évtizedeit leszámítva azóta minden községi ünnepélyt itt rendeznek meg, amelyeken a koszorúzás nem maradhat el. Így a szobor talpazatán mindig található koszorú, s nagyobb ünnepeken s főképpen halottak napján pedig rengeteg gyertyát gyújtanak itt.

Szagrális épület a Zárda, amelyet 1920-ban egy Koprivanaczból Katonára magyarosított nevű bátyai pap alapított atyai örökségéből a kalocsai Miasszonyunk zárdából kitelepült néhány apáca és az általuk működtetett óvoda számára. Padlásán tavaly találták meg a féltve rejtgetett Hadirokkant és Frontharcos Szövetség 1920-as évekből megmaradt zászlóit. A zászlók selymén Boldogasszony, illetve Szent László képe látható. A zászlók nyelében 134 rézplaketon bevésve ott található a bátyai hősi halottak neve. Egyiken ez a felirat olvasható: *A hazáért vért, életet áldoztunk. Árpád-házi Szent Margit könyörögj érettünk.* A másikon: *Ó, Mária, reménységünk könyörögj érettünk.*

A kultikus terek legfőbb építménye a templom. Ha előtte megy el valaki, éppen úgy keresztet vet, mint a keresztet vagy a kálvária előtt. Ha megszólal a harangja ugyancsak keresztet vetnek. A templomban tartott misék, litániák nemcsak a vallásos áhítat kifejezésének alkalmi, hanem lehetőség a rokonokkal, ismerősökkel való találkozásra, a szertartások után a beszélgetésekre, az információcserére. Az 1950-es évekig nagymise után a kisbíró mindig a templom előtt hirdette ki az előjáróság közleményeit. Bátya középkori templomának védőszentje Árpád-házi Szent Erzsébet volt. Tehát erős magyar kötődést szimbolizált. Nyilván ez a patrocínium nem állott közel a beköltöző rácokhoz és papjukhoz. Ezért a régi (a romok alapján talán gótikus) templom köveiből és helyén 1780-ban felépülő új (copf stílusú) templom védőszentje már Kisboldogasszony lett. Az 1930-as években a községi előjáróság magyar feliratú képes mozaikbetétes ablakokkal díszítette. Belső falában beépítve látható a község két régi földesura leánykájának, Rakovszky Amáliának és Vigyázó Máriának a XIX. századból származó címeres sírköve. (A holttestek a befalazott altemplomban nyugszanak.) Néhány éve egy Koprivanacz nevű család adományából felállították a templomban az Árpád-házi Szent Imre és Szent László színezett szobrát.

1848 a jobbágyfelszabadulást jelentette a bátyai népnek. Emlékét jó néhány monda és történeti emlékezés őrzi. Földidézésükhöz elegendő például a töltés melletti csőszházat, vagy a Kákonyi-csárdát megpillantani. Ezek a helynevek szerepelnek a következő két mondában. A híres bátyai szegénylegényeket, *a bátyai baltásokat* is magával ragadta a nemzeti

[*Műhely*]

lelkesedés és magyaros virtusból rálóttek egy osztrák hadihajóra. *Negyvennyócba belelőttek a hajóba a tőésrül. Abun a csőszház van, ott csárda vót, ott állították föl az ágyút. A hajó megállt, és ők is visszalőttek. Gondolták, hogy a házbul lőttek, pedig a diófárul lesték. Pontosán keresztüllőttek a boroshordót. A Kákonyi háznál vót egy csárda, és vót három ember. Ha valaki oda ment, vót neki egy forintja, akkor képesek vótak levetkőztetni és agyonütni, és beledobni a szénegető kemencébe. Máig is sok csont van ott.*

Erre vonult át egyszer a német a Dunán. Akkor vót, mikor kért a német az oroszul segítséget a magyarok ellen. Akkor a baltások – úgy hitták őket – kimentek a töltésre, és fenyegették őket. – Gyere ide, sváb! Gyere ide! Akkor közelebb gyüött a hajó. Belelőttek éppen a bordóba. A bátyai baltások meg elszöktek.

A forradalmi állapotok felerősítették a bátyiaiak földéhségét, és elfoglalták az uradalmi földnek számító Tira dűlőt. A foglalás itt épületállítással történt. *Negyvennyócba Tirába olakat csináltak, mer azt hitték, hogy az üvék. Mikor elbukott a szabadság, kizavarták a bátyiaikat. Pandúrok lövöldöztek. Egy bátyai meg is halt.*

Tiráért egyébként egy évszázadig harcoltak a bátyiaiak, mert magukénak érezték. *Tira valamikor a Battyányié vót. Negyvennyócba elvették Battyányitul, mer itt hadisarcot róttak a községre, és a község nem vót képes fizetni. Visszakebelezte Vigyázó magának. Megszerzéséért még a „népi engedetlenséggel” is próbálkoztak a monda szerint, de a bátyiaiak húzták a rövidebbet. A bátyiaiak kérték a grófot, hogy ossza ki a Tirát. Nem osztotta ki, hanem kiadta a kalocsaiaknak. (Bérlébe.) Erre a bátyiaiak, ott a Szent Jánoskánál, a tirai hídnál lesték a kalocsaiakat, mikor jönnek dolgozni, és megverték őket. Erre jöttek a hadnagyk, és keresték a bűnösöket, azok meg elbújtak a Zátönyba. Így hát megverték az esküdteteket. Negyedévenként kaptak huszonöt botot. Abba halt meg a nagyapám nagybácsija, aki akkor esküdt vót.*

Ha '48 a lelkesedés, 1849 meg a döbbenet és szomorúság éve volt, hisz nemcsak a szabadság bukott el, hanem a falu is leégett. Erről különböző vélemények találhatók. A mondák állásfoglalásai a különféle identitást példázzák. Egy kalocsai jegyzőkönyv szerint osztrák katonák gyújtották föl a dunai hajómalmokat. Egy nyilván értelmiségi eredetű monda szerint szintén a németek a tettesek. *Tudod-e miért égett le a falu 1849-ben? Azért mert, érkezett ide akkor egy német tiszt, és azt a bátyiaiak haláslévelel kínálták meg, de olyan erős paprikát tettek bele, hogy a német azt hitte, meg akarják mérgeezni. Ezért gyújtatta föl bosszúból a falut.*

Más vélemény szerint a betyárok voltak a gyújtogatók. A legvalószínűbb, hogy menekülő magyar honvédtisztek bosszúból, mert a bíró nem akart számukra forspontot biztosítani. Ezt írják az úrbéri perben is.

Bátya demográfiai görbéje az első világháborúig meredeken kúszott fölfelé. 1910-ben a lélekszám meghaladta a 3800 főt.³⁵ Már az 1848-as forradalom után a község földesura, Vigyázó gróf kénytelen volt birtokából házhelyeket osztani a település Duna felé eső részén. Mérnöki pontossággal 150 négyszögöles házhelyekkel osztották ki, és igen szűk utcákat jelöltek ki benne.³⁶ Sokat mond a lakosság változó etnikai identitásáról az a tény, hogy ezt a falurészt az első itt házat építő lakosról – akinek nemcsak a neve volt Dobos, de a szabadságharcban is ezreddobosként szolgált – máig magyarul *Dobos*nak nevezik.

Az 1900-as évek elején a község Kalocsa felé eső részén újabb negyven házhelyet osztottak ki. Az újonnan épült területet aztán megint csak magyarul *Negyvennek* neveztek el. (Ilyen nevű szállása Kalocsának is van.) A határ helynevei soha nem állami, közigazgatási rendeletek útján alakultak ki, illetve magyarosodtak meg (máig élnek a kataszteri birtoklapokon a rác dűlőnevek), ám a falu utcáinak a elnevezését a két világháború közti időben már a képviselőtestület szavazta meg, s ezek csupa magyar közszókból, helynévből képzett melléknevekből alakultak (diófa, ibolya, csiga, kalocsai, bajai, foktői stb.), vagy történelmi személyiségek neveiből keletkeztek (Kossuth, Petőfi, Rákóczi, Kiss Ernő stb.).

A névadás a Dobos és a Negyven esetében nem hatósági aktus, hanem spontán jellegű volt, ami a magyar identitás általánossá válását jelenti.

Az első világháború után ugyan volt némi népességnövekedés, de a régebbi lélekszámot soha nem érte el. A demográfiai görbe azután fokozatosan lefelé haladt, az 1960-as évektől kezdve pedig meredeken zuhant. 1960 előtt majdnem minden családnak volt egy minimális földbirtoka (egy-két holddal), amely az intenzív paprikatermelés-feldolgozás és értékesítés révén viszonylagosan jó megélhetést biztosított az egész községnek, de így is társadalmi feszítő erő volt a földéhség. Ezt enyhítette némileg az úgynevezett Nagyatádi-féle földreform, amelynek során 425 holdból – főképpen a háborúban részt vett férfiak családjai részére – a község Kalocsa felé eső részén 150 négyszögöles házhelyeket osztottak ki, amelyekre azután FAKSZ kölcsönrel házak épültek. Így jött létre a *Horthy-telep*, amelyet később csak *Telek*nek, majd az autóbusz-közlekedés miatt egyszerűen *Bátya-felsőnek* neveznek.³⁷

Összegzésként azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a Kalocsai Sárközben fekvő Árpád-kori eredetű Bátya község török időkét átvészelt, megfogyatkozott magyarságára a folyamatosan beköltöző katolikus rácok rátelepedtek, s nyelvileg asszimilálták őket. A régi magyarság addig már évszázadok óta birtokba vette a rendelkezésükre álló fizikai és társadalmi teret, amelynek bizonyítéka a helynevek alapvető részének és a hozzájuk fűződő narratíváknak a magyar volta. A beköltözők ezek jó részét átvették, de hasonlóképpen igyekeztek valóságosan és szimbolikusan is birtokba venni új lakóhelyüket a magyarokéval ellentétes ontológiával, rác nyelvű helynevek adásával. A két etnikumból összeolvadt bátyai népesség kétnyelvű lett, s kezdeti kettős identitása a magyar entitás erősödését eredményezte.

J E G Y Z E T E K

- 1 EPERJESSY Kálmán: *A magyar falu története*. Bp., 1966.
- 2 DUSEK Tamás: *A területi elemzések alapja*. Geogr.elte hu/refREF 2005.
- 3 Uo.
- 4 GYÖRFFY György: *Tanulmányok a magyar állam eredetéről*. 1959.
- 5 ZSIDÓ Ferenc: Az etnikai identitás térbeni kifejeződései. *Hitel*, 2006/1.
- 6 FEHÉR Zoltán: *Bátya életrajza*. 1996.
- 7 FEHÉR Zoltán: *Bátyai nemesek és a nemesi közbirtokosság a XVII–XX. században*. (Megjelenés előtt.)
- 8 MÁLYUSZ Elemér: *Túróc megye kialakulása*. Bp., 1922, 142.
- 9 SIMONYI Jenő: Kalocsa vidéke. *Földrajzi Közlemények*. X, 1882.
- 10 A tanulmányban idézett bátyai földrajzi nevek forrása FEHÉR Zoltán: *A bátyai batár*. (Kézirat.) 1964. Magyar Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár E. A. P. 153/1964.
- 11 VÁLYI András: Magyarország leírása. 1799. ...*batárát a víz járja, melly ellen töltéseket és bidakat kell lakosainak tartani*.
- 12 A tanulmányban idézett narratívák forrása FEHÉR Zoltán: *Bátyai történeti mondák és népi emlékezesek*. 2007. (Kézirat.)
- 13 Hadtörténeti Múzeum Térképtára. Hidrographische Donau Karte 1832.
- 14 FEHÉR Zoltán: *Bátyai családnevek a feudalizmus korában*. 1988.
- 15 HUNFALVY Pál: *A magyar folyók és belynevek*.
- 16 Bátya igen gazdag hiedelemvilágában tökéletesen összefonódott a magyar táltos és a horvát garabonciás dijak alakja. L. FEHÉR Zoltán: *Bátya néphite*. 1975, Folklor Archívum 3.
- 17 *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Bp., 1980.
- 18 *A magyar nyelvtörténeti-etimológiai szótára*. I. Bp., 1967.

[*Műbely*]

- 19 FILKOVICH, Stipan (bajai horvát helytörténész) szíves levélbeli közlése. 1986. A baj itt csak annyi, hogy Bátyát, bár próbálta, sohasem tudta a kalocsai érsek birtokba venni. Előbb a szekszárdi apátságához tartozott, majd a különböző magyar nemesek birtoka.
- 20 Kalocsai Érseki Levéltár. Marsili: *Danubius Pannonico...* Hága, 1726. Sectio VII.
- 21 ANTUNOVIC, Ivan: Razprava podunavskih i potisanski Bujevacih is Sokasich u pogledu narodom vjerskom,, umnom, gradanskom, gospodarskom. Bec, 1882.
- 22 CZAJTÁNYI István: *Kalocsa története a török hódoltságig*. Katona István társaság tanulmányai Kalocsáról. (Kézirat gyanánt.) Kalocsa, 1971.
- 23 BÉL Mátyás: *Notitia novae geographica divira*. Kecskemét, 1982. Bács-Kiskun megye múltjából VI.
- 24 FEHÉR Zoltán: *Bátya életrajza*. 1996. GYÖRFFY György: *Az Árpád kori Magyarország történeti földrajza*, II. 1987. VASS Előd: *Kalocsa környékének török kori adóösszeírásai*. 1980. A török defterek Bátyáról csupa magyar nevű adózókat sorolnak föl.
- 25 Jellemző a szimbolikus birtokbavétel visszasságaira, hogy a túlnyomóan magyar lakosságú Bereg megyei Bátor község nevét ukránul újabban Vuzlovéának mondják, mert a Bátor szót a fordító a magyar batyúval és nem a bátyával tartotta azonosnak (Vuzlove=batyú).
- 26 FEHÉR Zoltán: *Bátya életrajza*. Bátor, 1996.
- 27 ZSIDÓ Ferenc: i. m.
- 28 Saját gyűjtés.
- 29 FEHÉR Zoltán: *Bátya életrajza*. 1996. Az orosz-varég druzsináról: GYÖRFFY György: i. m.
- 30 Bátor Plébánia Hivatal: *Historia domus*.
- 31 Bátor Plébánia Hivatal. Visitatio Canonica 1831.
- 32 ORTVAY Tibor: *Magyarország régi vízrajza*.
- 33 ANDRÁSFALVY Bertalan: *A Sárköz ősi ártéri gazdálkodása*. 1973. Véleménye megkérdőjelezhető.
- 34 FEHÉR Zoltán–FEHÉR Anikó: *Bátya népzeneje*. 1993. Jellemző, hogy a rác dalszövegben a névhasználat magyaros (nem Marica Dudaseva). Az említett családnév tulajdonképpen ragadványnév, s itt sem a szláv *gajda* szóból, hanem a magyar *duda* főnévből származik. Egy Szabó nevű családé, amelynek őse a XIX. sz.-ban dudás volt.
- 35 FEHÉR Zoltán: „*Ki kell, hogy sorsomat kiáltam*”. 2005.
- 36 Pest Megyei Levéltár Úrbéri iratok. Bátor község úrbéri pere.
- 37 FEHÉR Zoltán: *Bátya életrajza*. 1996.

